

Problemorienteret erhvervsøkonomi

Af Preben Sander Kristensen*)

RESUMÉ:

Artiklen er et diskussionsoplæg til forsøget på at bestemme erhvervsøkonomiens placering i tværfaglig problemløsningsaktivitet.

Via en diskussion af produktionsproblemet opstilles en model (figur 2), hvis centrale element er en a priori konsekvensvurdering for problemets mulige løsninger, og som giver en mulig ramme for at se hvorledes traditionel erhvervsøkonomi og problemorienteret tværfaglighed i løsningen af produktionsproblemer ikke er alternativer, men supplerer hinanden.

Erhvervsøkonomiens opgave i denne ramme bliver at udvikle teori for problemanalyser og at konstruere løsningsprogrammer for produktionsproblemer.

1. Emnets relevans

Erhvervsøkonomi er som fagområde diffust afgrænset. Det defineres fortrinsvis ved sit centrale emneområde og ved sine værktøjer, men det er hverken det eneste fag der beskæftiger sig med produktionsproblemer eller i besiddelse af værktøjer, der ikke også anvendes af andre fag.

*) Cand. merc., adjunkt ved Aalborg universitetscenter.

Problemorienteret erhvervsøkonomi

Af Preben Sander Kristensen*)

RESUMÉ:

Artiklen er et diskussionsoplæg til forsøget på at bestemme erhvervsøkonomiens placering i tværfaglig problemløsningsaktivitet.

Via en diskussion af produktionsproblemet opstilles en model (figur 2), hvis centrale element er en a priori konsekvensvurdering for problemets mulige løsninger, og som giver en mulig ramme for at se hvorledes traditionel erhvervsøkonomi og problemorienteret tværfaglighed i løsningen af produktionsproblemer ikke er alternativer, men supplerer hinanden.

Erhvervsøkonomiens opgave i denne ramme bliver at udvikle teori for problemanalyser og at konstruere løsningsprogrammer for produktionsproblemer.

1. Emnets relevans

Erhvervsøkonomi er som fagområde diffust afgrænset. Det defineres fortrinsvis ved sit centrale emneområde og ved sine værktøjer, men det er hverken det eneste fag der beskæftiger sig med produktionsproblemer eller i besiddelse af værktøjer, der ikke også anvendes af andre fag.

*) Cand. merc., adjunkt ved Aalborg universitetscenter.

Når det i det følgende forsøges at opstille en teoretisk ramme for, hvorledes erhvervsøkonomien i øjeblikket kan ses som et led i tværfaglig løsningsaktivitet for produktionsproblemer, er det ikke begrundet i, at der skulle være behov for at erstatte denne diffuse afgrænsning med en klarere afgrænsning, men fordi der efter at begrebet tværfaglig problemløsning er blevet udbredt også udenfor operationsanalysens traditionelle områder, er blevet behov for en præcisering af fagets identitet når det placeres i denne sammenhæng.

Udgangspunktet er, at erhvervsøkonomiens centrum udgøres af dens problem, der her kaldes produktionsproblemet. Når der i det følgende tales om traditionel erhvervsøkonomi, menes der den opfattelse, at erhvervsøkonomiens centrum udgøres af bestemte metoder og teknikker, der kan løse typiske produktionsproblemer, og ifølge hvilken erhvervsøkonomen er karakteriseret ved i højere grad end andre at beherske disse teknikker og metoder. Det må bemærkes, at der i betegnelsen traditionel ikke nødvendigvis ligger, at det skulle være den dominerende opfattelse. Den problemorienterede opfattelse af erhvervsøkonomien er tværtimod ganske udbredt. Det, der forsøges her, er at sætte den ind i en større ramme.

2. Produktionsproblemet

Vi starter med at se på et generelt problem, hvor problemløsningen kan ske ved at beslutningstageren:

- 1) ændrer den bestående tilstand i retning af den ønskede tilstand,
- 2) ændrer den ønskede tilstand i retning af den nuværende eller
- 3) kombinerer 1) og 2).

Det må understreges, at den ønskede tilstand godt kan være den eksisterende tilstand, og der kan alligevel foreligge et problem, nemlig hvis den bestående tilstand trues. I produktionsproblemet er den ønskede tilstand »tilfredsstillede behov«, men det ses, at produktionsproblemet ikke blot kan løses ved at tilfredsstille behov (jfr. 1 ovenfor), men at det også helt eller delvis kan løses ved at fjerne behov (jfr. 2 ovenfor), ligesom det kan opstå ved at manifestere hidtil umanifesterede behov.

Vi vil nu gå over til at diskutere en mere omfattende formulering af produktionsproblemet:

2.1. *Beslutningstageren:*

I vores økonomiske system har to beslutningstagere manifesteret sig som dominerende: 1) samfundet og 2) virksomhederne der er en *del* af samfundet. Hermed har vi to mængder af problemer, der adskiller sig ved at have forskellig beslutningstager.

2.2. *Konteksten:*

Problemet kontekst er forskellig efter hvem vi opfatter som beslutningstager. Med samfundet som beslutningstager er produktionsproblemet kontekst de objekter og fænomener i samfundet der ikke udgør produktionsproblemer, f. eks. klimaet.

Med virksomhederne som beslutningstager bliver konteksten f. eks. også lovgivningen fra samfundets side.

2.3. *Alternativer:*

Både virksomhederne og samfundet har flere handlingsalternativer m.h.t. produktionsproblemet. Alle alternativerne er imidlertid ikke de samme. Det offentlige kan udelukke visse alternativer som ulovlige for private virksomheder og så lave de pågældende ydelser selv. Det er f. eks. forbudt at besørge post med mindre »man« er det offentlige.

2.4. *Målsætningen:*

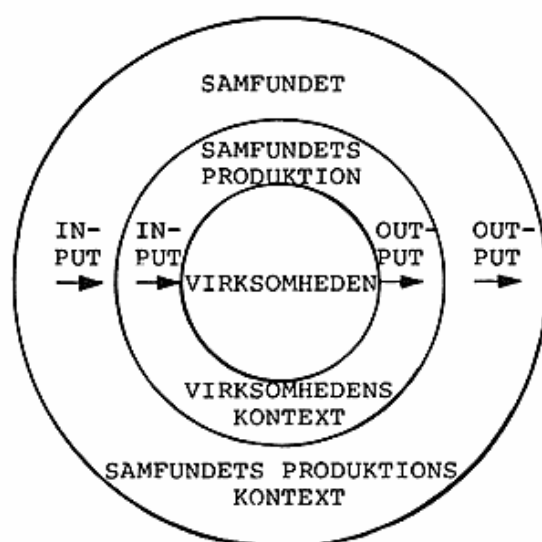
Målsætningen for virksomhederne, repræsenteret ved virksomhedsledelsen, antages oftest at være maksimering af forskellen mellem input og output. Det er rimeligt også at opfatte dette som et delmål for samfundets løsning af sit produktionsproblem. Herudover opstår der i forbindelse med samfundets produktionsproblem et fordelingsproblem for den oparbejdede profit og et niveauproblem for output.

Med samfundet som beslutningstager sker fordelingen i en politisk proces, hvor den med virksomheden som beslutningstager i hvert fald delvis

er overladt til processer som er politisk accepterede, men ikke direkte politisk styrede.

Baggrunden for, at der er forskellig målsætning med samfundet og virksomheden som beslutningstager er i figur 1 søgt illustreret gennem en sammenstilling af begrebet målsætning = maximal forskel på output og input, og begrebet kontekst.

Figur 1.

I begge tilfælde er et mål at maksimere forskellen mellem input og output, men den forskellige kontekst gør, at det er forskellige input og output hvis difference skal maksimeres.

Forskellen mellem disse optima giver sig udslag i, at nogle produktioner, der med samfundet som beslutningstager er ønskværdige, og som også er teknisk mulige, slet ikke gennemføres med virksomhederne som beslutningstager og at andre, der med samfundet som beslutningstager er uønskværdige faktisk bliver gennemført. Samfundet styrer dele af disse mængder ved hjælp af instrumenter som afgiftspolitik og subsidier.

2.5. *Tvivlen:*

Begge beslutningstagere vil være i tvivl om, hvordan de lettest ændrer den nuværende tilstand til den ønskede tilstand og erhvervsøkonomien kan måske siges at være den samling af viden der erstatter så meget som muligt af denne tvivl med sikkerhed.

Derfor vil jeg i det følgende søge at beskrive forskellige metoder til at angribe dette problem, og beskrivelsen af hvad erhvervsøkonomi er bliver derved mindre et afgrænsningsproblem, som der ellers er tradition for, og mere et udbredningsproblem, med centrum i produktionsproblemet.

3. Faggrænser i forskning og anvendelse

Produktionsproblemer *kan* løses ved viden, der er produceret af (eller findes i) den traditionelle erhvervsøkonomi, men der anvendes også mange andre fag: I landbrugsproduktionsproblemer kommer meget af den viden, der er relevant for løsning af problemerne fra botanikken, i industrielle produktionsproblemer fra metallurgien etc. Endelig vil erhvervsøkonomien selv producere viden, men erhvervsøkonomer må ikke forveksle det forhold, at erhvervsøkonomiens forskning ligger indenfor visse områder, med at det også kun er disse små områders viden, der skal anvendes.

Faggrænserne kan måske ligge på forskningssiden m.h.t. teoretisk viden, men de kan aldrig ligge på anvendelsessiden. Derfor består de erhvervsøkonomiske *faglige* løsninger af en anvendelse af *tværfaglig* viden på nogle bestemte problemer som vi her samlende kalder produktionsproblemet.

4. Behandling af produktionsproblemet

Den letteste måde løsningen kan ske på, er ved en »parat reaktion«, altså ved at et medfødt eller indlært løsningsprogram udføres, når problemet er formuleret. Hvis der i en produktionsproces på en byggeplads opstår det problem, at der mangler søm, så er det parate løsningsprogram at køre

hen til et lager efter nogle søm, altså uden at overveje f. eks. selv at udhamre søm af stangjernet på byggepladsen.

Hvis man derimod på byggepladsen kommer ud for, at man mangler nogle skillerumssten, men har rigeligt facadesten, så er det ikke givet, at man har et parat løsningsprogram. Det koster penge at hente skillerumssten på teglværket, og bagefter skal man køre de overskydende facadesten væk. Det koster også penge at bruge dyre facadesten i stedet for skillerumssten. Man skal altså her behandle problemet ved analyse og kan ikke blot anvende det som startsignal for et parat løsningsprogram.

I forbindelse med disse to forskellige løsningsmetoder er der grund til at påpege faren ved at indlære parate løsningsprogrammer for produktionsproblemerne. Faren består først og fremmest i, at en mulig løsning ikke nødvendigvis er det samme som den bedste løsning. En overfladisk iagttagelse af den foreliggende problemsituation, vil resultere i erkendelse af ganske få variable ved problemet, og desto færre variable, der iagttages, desto større er sandsynligheden for at to problemer kommer til at se ens ud, og at de derfor, *uagtet, at de med hensyn til andre variable er forskellige, udløser samme parate løsningsprogram.*

Desto grundigere en problemformulering, der sker, desto mindre er sandsynligheden for, at problemet viser sig identisk med et kendt »standardproblem«, og desto mindre er derfor sandsynligheden for, at et indlært løsningsprogram kan anvendes. Samtidig vokser imidlertid sandsynligheden for, at et ikke-forkastet løsningsprogram giver en optimal løsning på problemet.

Erhvervsøkonomiens opgave er derfor ikke at konstruere standardløsninger og at lære dem fra sig. Dens opgave er at udvikle teori (herunder modeller) der kan gøre det muligt at foretage problemanalyser og at konstruere løsningsprogrammer. Hermed er vi fremme ved en beskrivelse af erhvervsøkonomien, hvor den måske mere rammende kan kaldes »tværfaglig løsning af produktionsproblemer«.

Erhvervsøkonomi har gennemgået en udvikling, der groft skitseres sådan:

- 1) Begrebsfastlæggelse, f. eks. af begrebet »faste omkostninger«, så man har et sprog at beskrive fagområdet objekter og fænomener i.
- 2) Beskrivelse, f. eks. beskrivelse af typiske forløb for afsætnings- og omkostningskurver, beskrivelse af forskellige distributionssystemer, etc.

- 3) Opstilling af rent teoretiske optimeringsmodeller (normative modeller), f. eks. modellen: grænseomkostninger = grænseomsætning giver optimum, der teoretisk set er korrekt, men har den mangel, at den ikke kan anvendes på et normalt praktisk optimeringsproblem.
- 4) Opstilling af beslutningsregler. Dette trin er bedst repræsenteret indenfor operationsanalysen, der – dens store bidrag til analyseteorien ufortalt – netop har haft en tendens til udbredelse af »avancerede standardløsninger«.

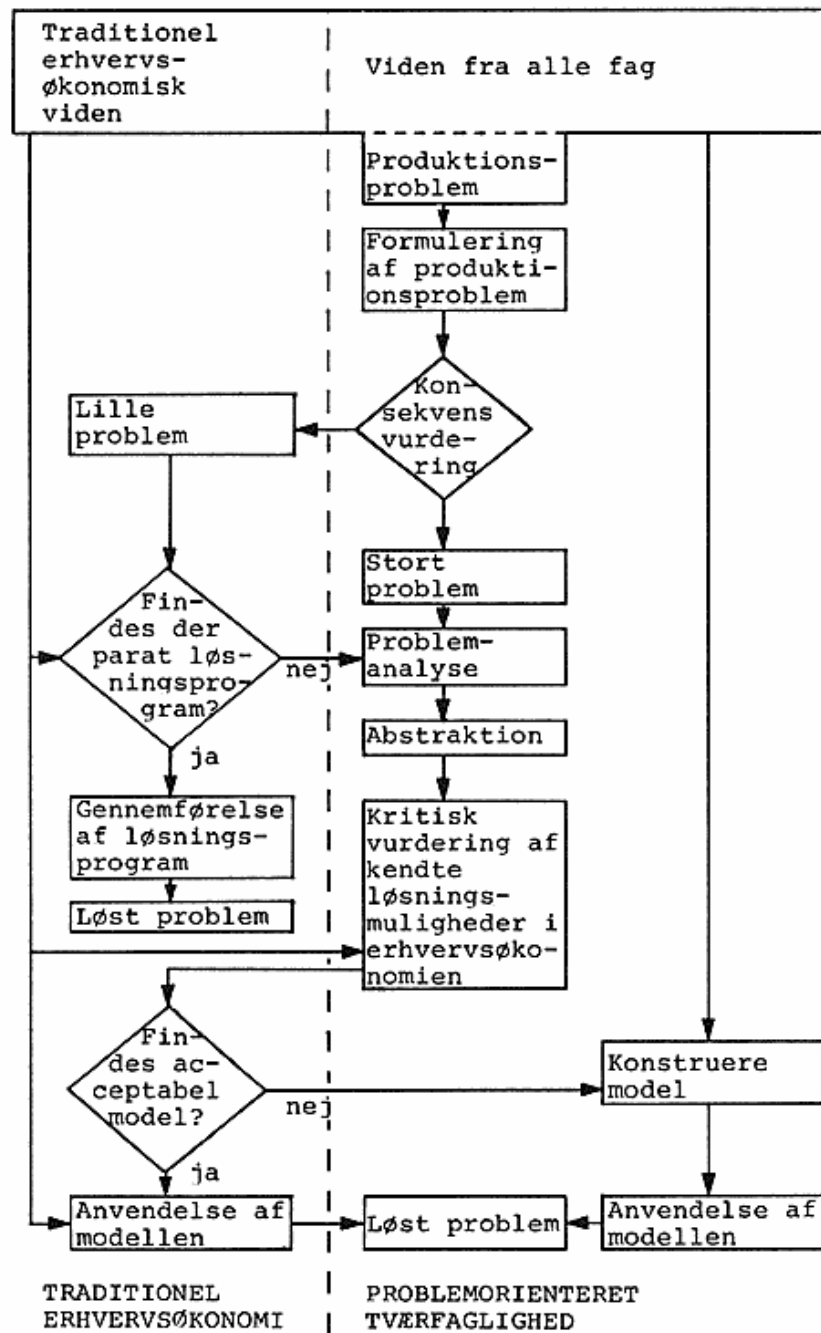
Det problemorienterede arbejde ligger (og har altid ligget) sideordnet med disse fire trin.

Det adskiller sig fra de øvrige ved at have problemerkendelsen og dermed problemanalysen som det centrale. Det kommer ind allerede inden vi begynder at anvende det begrebsapparat, der er fastlagt i trin 1, og som ved sin anvendelse vil binde vores problemløsning til visse baner. I samme øjeblik vi foretager vores problemerkendelse i begreber som »omkostninger«, »indtægter« etc. har vi udelukket, at der kan være tale om andet end et økonomisk problem, og dermed har vi udelukket en stor og mulig mængde af løsninger, nemlig dem, der ikke er økonomiske i den forstand, som begrebsapparatet fastlægger. I de følgende trin bindes vi af antagelsen af bestemte sammenhænge mellem begreberne, og i trin 4 anvender vi »løsninger«, der tilsigter at give os en tro på, at problemet er løst ved at ændre den bestående tilstand til den ønskede (afsnit 2, løsning 1), medens det måske i virkeligheden er løst ved at få os til at ønske den tilstand, der er lig med den »løsningen« er i stand til at frembringe (afsnit 2, løsning 3). I figur 2 er det søgt skitseret, hvordan traditionel erhvervsøkonomi og problemorienteret tværfaglighed i løsningen af produktionsproblemer ikke er alternativer, men er to mængder af viden og evner, der supplerer hinanden.

Små og relativt konsekvensløse beslutninger kan umiddelbart trække på erhvervsøkonomisk teori på *paratniveau* medens større problemer via kritisk vurdering trækker på erhvervsøkonomisk viden på analyseniveau. Et eksempel:

Hvis en snedker skal afgøre, om han skal købe en lille krukke lim hver måned eller en stor krukke (med rabat) hver tredje måned, så vil det være åbenbart dumt for ham at sætte sig hen at analysere denne problemsitua-

Figur 2.

tion til bunds og inddrage f. eks. sandsynligheden for, at der efter 2 måneder kommer en opfindelse, der gør lim overflødig.

Hvis vi modsat tænker os, at man skal vælge, om man vil bygge en mole, der kan holde i 30 år og er billig, eller en mole, der kan holde i 90 år og er dyr, så kan en problemanalyse af karakter som et selvstændigt projekt utvivlsomt betale sig, og i dette projektarbejde vil *et* af de alternativer, der skal tages hensyn til være: »anvendelsen af kendte erhvervsøkonomiske modeller.«

Figurens opdeling er stærkt forenklet. Konsekvensvurderingen kan resultere i langt mere differentierede udfald end stort og lille problem og skillelinjen bliver tilsvarende flydende. Den traditionelle metode ved modelvalg er beskrevet i Erik Johnsen: Målbevidst virksomhedsledelse, (Kbh. 1973) p. 354: »Modelvalget vil ofte være arbitrært, afhængig af en tilfældig analysemands tilfældige know-how, det tilfældige tidspres han placeres under og den tilfældige søgeprocedure han sætter i gang. Ofte vil han dog starte med de simple kendte modeller, derefter gå over til de mere komplicerede, hvorefter han vil begynde at udvikle nye« (min understregning). Dette citat angiver et *forløb* med start i nogle simple kendte modeller.

Hensigten med problemorienteringen er at undgå den styring af problembehandlingen, der fremkommer ved at starte sådan, ved i stedet at starte i problemanalysen og groft sagt (fordi der da ses bort fra interaktionen) *så sent som muligt* at gå til en vurdering af de kendte modellers relevans for problemet. Den kritiske holdning til modellerne vil blive skærpet, desto længere vi kommer i problemformuleringen, inden vi konfronterer den med modellerne, fordi vi så vil have bedre forudsætninger (= bedre kendskab om de enkelte problemelementer) for at vurdere overensstemmelsen mellem det problem, vi skal løse og det problem, modellerne angiver en mulig løsningsproces for.

For erhvervelsen af erhvervsøkonomisk ekspertise betyder dette mål, at der ikke begyndes med en binding til bestemte tankebaner ved indarbejdelse af et apparat som skitseret foran i trinene 1–4, men at der i stedet startes med en tværfaglig problemerkendelse og problemformulering. Først derefter gås over til at oparbejde kendskab til de allerede opbyggede modeller, hvor der lægges speciel vægt på en vurdering af de faktorer, der kan bruges til at bedømme en models grad af overensstemmelse med et foreliggende problem.

Resultatet bliver, at vi i stedet for først og fremmest at anvende *resultaterne* af forskning (= traditionel erhvervsøkonomisk viden) anvender selve *processen* til problemløsningen, og en praktisk konsekvens bliver, at den erhvervsøkonomiske forskning ikke blot skal lægge vægt på at publicere sine resultater m.h.t. de forskede objekter eller fænomener, men *specielt* skal lægge vægt på at publicere hvilke resultater der er opnået i retning af viden om selve den gennemførte *forskningsproces*.

Litteratur.

1. Johnsen, Erik: *Målbevidst virksomhedsledelse*. København, 1973.
2. Rohlin, Lennart (ed.): *Integration och självständiga uppgifter i företagsekonomi*. Lund, 1970.

Resultatet bliver, at vi i stedet for først og fremmest at anvende *resultaterne* af forskning (= traditionel erhvervsøkonomisk viden) anvender selve *processen* til problemløsningen, og en praktisk konsekvens bliver, at den erhvervsøkonomiske forskning ikke blot skal lægge vægt på at publicere sine resultater m.h.t. de forskede objekter eller fænomener, men *specielt* skal lægge vægt på at publicere hvilke resultater der er opnået i retning af viden om selve den gennemførte *forskningsproces*.

Litteratur.

1. Johnsen, Erik: *Målbevidst virksomhedsledelse*. København, 1973.
2. Rohlin, Lennart (ed.): *Integration och självständiga uppgifter i företagsekonomi*. Lund, 1970.